„Hetzij dat we slapen."

> Die voor ons gestorven is, opdat wij, hetzij dat wij waken, hetzij dat wij slapen, te zamen met hem leven zouden.
> 1 Thess. 5 : 10.

In het Scheppingsverhaal lezen we, dat de Heere God een „diepen slaap" op Adam deed vallen, en toen één van zijn ribben nam en die opbouwde tot een vrouw. Vanzelf doet dit denken aan de *narcose*, die onze chirurgen aanwenden eer ze het ontleedmes in het vleesch zetten. Er moet dan aan het lichaam een operatie ondernomen. Om deze te doen gelukken, is volstrekte roerloosheid van alle spieren en zenuwen noodig. Deze wordt door de narcose met chloroform of wat ook verkregen. En als straks, na afloop van alles, de bedwelming wijkt, en het gewone bewustzijn terugkeert, blijft over, dat er in het lichaam een ernstige bewerking plaatsgreep. Zoo nu ging het ook bij Adam toe. Wat hier „diepe slaap" heet, is in de oorspronkelijke taal één woord: *tardeema*, wat niet uitdrukt een wat dieper slaap dan anders, maar een *bedwelming* die aan het ik het besef van het lichaam ontneemt.

Maar van deze zelfde *tardeema* lezen we ook bij Abraham, den patriarch, en bij Elifaz in het boek van Job. Van Abraham lezen we, dat in dezen diepen slaap „schrik en groote duisternis op hem viel" en dat God hem in dien toestand van bedwelming zijn toekomstig lot openbaarde. Ook bij Elifaz strekte deze „diepe slaap" niet om iets in zijn lichaam tot stand te brengen, gelijk bij Adam, maar evenals bij den patriarch om hem een openbaring in den geest te geven, en alzoo iets te doen plaats grijpen in zijn zielsleven.

Zoo zien we dezen „diepen slaap", deze bedwelming, zoowel met het oog op *het lichaam*, als met het oog op *de ziel* aangewend. De persoon dien het geldt, verliest dan zijn zelfbewustzijn, gelijk hij dit in wakenden toestand bezit. Hij verliest als 't ware zichzelf, om straks bij het opwaken zich weer terug te vinden, en bij het ontwaken is het hem te moede, alsof hij zichzelf in dien tusschentijd aan de hoede van een ander had overgegeven, en nu zichzelf weer terug ontvangt. Vooral zoo in den slaap geen droom voorkwam, en we alzoo van den slaap niet de allergeringste heugenis hebben, gaat dit in bijna letterlijken zin door. Wat nu bij onzen gewonen slaap reeds zoo sterk kan spreken, deed zich uiteraard bij deze *tardeema* nog sterker gelden. Zoolang die *tardeema*, d. i. die bedwelmende slaap, aanhield, had God de Heere 'tzij 't lichaam, 'tzij de ziel in bewerking genomen, en eerst bij het wijken der bedwelming, vonden én Adam én de patriarch én Elifaz zich zelve terug.

Hierin nu ligt een vingerwijzing ook voor den *gewonen* slaap, vooral in verband met wat de apostel betuigt: „hetzij dat we wakker zijn hetzij dat we slapen, zullen we te zamen met Christus leven." Wel heeft men dit *slapen* pogen te duiden van den dood, maar ook Calvijn vorgt er toch met opzet bij, dat 't óók geldt van den gewonen slaap, en juist hierop wijst wat we lezen van de *tardeema*-bedwelming.

Ook de gewone slaap is een toestand van bedwelmd zijn, doch slechts ten halve. Wie slaapt wordt niet wakker van kleine, wel van sterke geluiden. Hij ziet niets, ook al ligt 't oog half open. En zelfs de reuk is zoo ingeperkt, dat bij gas-ontsnapping de slaper zelf 't vaak niet merkte, en het soms met den dood bekocht. In den slaap van den slaapwandelaar gaat dit nog veel verder, zij 't ook in omgekeerden zin. Maar wat vooral opmerkelijk is, in den hypnotischen slaap treedt niet alleen het eigen leven van den slaper terug, maar is er een ander die op den slaper inwerkt.

Zoo kan dus ook in onzen gewonen slaap 'tzij de Heere, 'tzij satan in ons werken, en wel zoo, dat wie geloovig inslaapt, ook in zijn slaap saamleeft met zijn Heiland. Onze God sluimert nimmer. Of wij dus al inslapen, Hij niet. En zoo blijft ook in onzen slaap onze inlijving in Christus standhouden; blijft ons hart een woonstede van den Heiligen Geest; en kan de werking van Christus op ons innerlijk leven in den slaap niet alleen doorgaan, maar zelfs in kracht winnen.

Reeds op zichzelf kan onze geest 's nachts, in den slaap, rijpen. Iets wat men gemeenlijk uitdrukt met het Fransche spreekwoord: *La nuit porte conseil*, d. w. z. de nacht brengt raad. Hiermede bedoelt men, dat onze geest in den slaap bekomt van zijn moeheid, daardoor helderder wordt, en dan 's morgens bij het ontwaken klaarder ziet. Maar toch ligt er ook in, dat onder den slaap de geest, buiten ons zelf besef om, heeft doorgewerkt, en zoo bij het ontwaken verder is dan toen we insliepen.

In dien zin nu zongen van ouds de Hernhutters in hun lied

> Laat mij slapend op u wachten,
> Heer dan slaap ik zoo gerust;
> Geef mij heilige gedachten
> En wees in den droom mijn lust.

Nu sluiten we dit laatste uit. De Heer onze God kan ook den droom gebruiken, om ons klaarder licht te schenken, maar op zichzelf is het zien van Jezus in den droom iets wat hier geheel buiten valt. Het komt hier aan op een *werk* dat ons heerlijk Hoofd, onderwijl wij slapen, in onze ziel volbrengt.

En hieron nu is het aanstonds te doorzien, dat het dwaasheid ware te wanen, dat de Heere bij ons inslapen de hand van ons af zou trekken, om zijn werk aan en in ons hart eerst weer te hervatten bij ons ontwaken. Het springt toch in het oog, dat onze geest zich zelfs veel beter voor die hooge bewerking leent, als we rusten en van al het overige zijn afgetrokken, dan in de drukte des levens, als onze omgeving en onze levenstaak ons aldoor verstrooit.

Zoolang we wakker zijn, of gelijk de apostel zegt, *waken*, is alles in ons bezig, worden we door allerlei afgetrokken, en zijn de oogenblikken zoo zeldzaam, dat we ons in ons zelven kunnen terugvinden. Maar dit kan juist wel in den slaap, als er hoog een muur tusschen ons en de wereld om ons staat opgericht, en we geheel in ons zelf zijn teruggetrokken. Juist dan vindt de geestelijke Operateur, als we onzen Heiland zoo noemen mogen, ons innerlijk leven in dien kalmen toestand, die zich 't best voor zijn heilig ingrijpen en zijn teeder inwendig werk leent. Ook de droom kan daarbij als instrument dienst doen, maar toch, aan den droom hangt 't niet. Ook als ons zelfbesef geheel in ons wegzonk, kan de Christus zijn werk aan en in onze ziel voortzetten.

Zelfs laat 't zich niet denken, dat dit *niet* alzoo zijn zou. Onze slaap neemt zulk een aanmerkelijk stuk van ons leven in. Het pasgeboren kind slaapt bijna aldoor. Het jonge kind slaapt veelal 12 uur, de helft van 't etmaal. En ook daarna blijft de slaap een klein derde van heel ons leven innemen. Vrij kan gezegd, dat wie 65 jaar werd, saam 20 jaar daarvan sliep. En hoe ware het dan denkbaar dat onze Heiland die 20 jaar lang zich geheel van onze ziel zou hebben afgetrokken.

Overdag zijn wij 't die meewerken, in den slaap is het de Heere die alleen werkt, terwijl wij rusten. En juist door dit werk des Heeren in ons, heeft de nacht voor heel ons aanzijn zoo hooge beteekenis.

Vandaar heerscht dan ook van ouds in alle vrome gezinnen de gewoonte, om, eer we ons te slapen leggen, de wereld uit ons hart te zetten; stil en eerbiedig voor den Heilige neer te knielen; onze zinnen en gedachten op het Heilige saam te trekken; en ons aan Gods hoede over te geven.

Toch is dit niet genoeg.

Het werk des Heeren, onderwijl we slapen, is niet alleen dat Hij waakt over ons huis en onze legerstede. In den slaap houdt de Heere niet alleen de *wacht* over ons, maar Hij *werkt* ook in ons. Wie dit nu voelt, beveelt zich, eer hij inslaapt, in die heilige bewerking van zijn Heere aan, en als hij 's morgens ontwaakt, dankt hij niet alleen voor de genoten rust en de bewaring in den nacht, maar ook voor wat de trouw zijns Heeren weer in zijn ziel en zijn geest gewrocht heeft.

Hetzij dat we over dag wakker zijn, hetzij dat we des nachts slapen, we zijn des Heeren, zijn eigendom, leden van zijn mystiek Lichaam, en zijn werk des Geestes gaat in ons door.

Dit gaat door bij 't kind, dat er nog niets van weet, maar minstens evenzeer bij ons ouderen, die in dit werk gelooven, doch dan ook eer we inslapen, er om bidden, en als we weer opwaken, er voor danken moeten. Ja, ook hiervoor hebben we te waken, dat we niet bij 't inslapen te zeer met andere dingen vervuld zijn, om alzoo het werk van den Christus in ons te verstoren.

PRO REGE

DOOR

Dr. A. KUYPER.

Van verschillende zijden verzoekt men ons, den termijn van inteekening op de premie-exemplaren in boekformaat van deze artikelenreeks, te verlengen. Wij besloten daarom de gelegenheid tot inteekening te blijven openstellen tot 15 Juli 1910. Ook vroeg men een inteekenbiljet, aan welk verzoek wij eveneens thans voldoen.

De voorwaarden van inteekening werden in vorige nummers van dit blad uitvoerig medegedeeld. Wij herinneren slechts, dat elk abonnent voor zichzelf en desverlangd ook voor twee van zijn eventueele medelezers, voor elk 1 ex. van het premiewerk kan bestellen tegen den halven prijs, dus tegen ƒ 7.50 per ex. De betaling geschiedt door den abonnent in zes termijnen van ƒ 1.25 per ex. Desgewenscht is de Administratie van „De Heraut" bereid te beschikken over het verschuldigd bedrag, verhoogd met 6 cents voor dispositie-kosten.

Telkens na 3 kwartalen wordt den inteekenaren één deel van het premiewerk franco toegezonden. Alleen de abonnenten in Ned.-Indië of in het buitenland zullen per deel ƒ 0.50 voor verzendingskosten moeten vergoeden.

Van de abonnenten die voor zich of ook voor hunne mede-lezers van deze aanbieding wenschen gebruik te maken, wachten wij dus gaarne onverwijld, per keerende post, toezending van het aan dit no. gehechte inteekenbiljet, ingevuld en onderteekend.

De Administratie van
„De Heraut".

Amsterdam, Juni 1910.

Amsterdam, 10 Juni 1910.

De brochure, die Dr. J. van Lonkhuijzen bij de drukkerij Vada te Wageningen in het licht gaf onder den titel: *Van Woorden tot Daden, een woord over de financieele zijde van ons Kerkelijk leven*, vestigt opnieuw de aandacht onzer Kerken op de quaestie der predikantstractementen en tracht daarvoor een andere oplossing aan de hand te doen, dan de door de Generale Synode aangewezen deputaten.

Wat in deze brochure weldadig aandoet is de warmte en bezieling, waarmede de Schrijver opkomt voor het lot zijner minder goed bedeelde ambtsbroeders, wier lijden, dusver meest in stilte geleden, hij in waarlijk aangrijpende woorden schildert. Zelfs vergeeft men hem daarom gaarne, dat hij soms wat al te krasse uitdrukkingen gebruikt, bijv. wanneer hij op blz. 29 het bekende collectezakje een „instrument van den duivel" noemt; op blz. 37 verklaart, dat de Overheid de vrije Kerken in ons vaderland „den voet op den nek zet en haar bloei knakt"; en op blz. 36 onze Kerken „bij God aanklaagt", dat zij de „tergende" en „ten hemel schreiende" zonde begaan van er een tweetal theologische opleidingsscholen op na te houden, terwijl zij „hare Dienaren armoede laten lijden".

Maar al zijn dit oratorische overdrijvingen, die in een ernstig pleidooi beter achterwege waren gebleven, daartegenover staat dat Dr. van Lonkhuijzen een zeer practisch en nuttig werk heeft verricht door tot alle predikanten en kerkeraden een schrijven te richten, waarin hij hun opgave verzocht van de tractementen, emolumenten enz., die door hen genoten of aan hen verstrekt worden. Aangezien 486 predikanten hebben geantwoord en het totaal der predikanten in onze Kerken 531 bedraagt, heeft Dr. van Lonkhuijzen wel een vrij volledig materiaal verkregen. De vrucht van dit onderzoek heeft hij saamgevat in tabellen, die op blz. 11—24 staan afgedrukt. Dr. van Lonkhuijzen is daarbij zoo te werk gegaan, dat hij bij elke classis vermeldt, hoevele predikanten fl. 800, hoeveel fl. 900 enz. ontvangen, telkens opkimmend met fl. 100 tot ƒ 1800 toe. Belangrijk is dit overzicht zeker, omdat daardoor voor het eerst in *concrete cijfers* ons getoond wordt, hoe de toestand werkelijk is.

Hoe dankbaar we echter voor deze statistiek zijn, waarvoor Dr. van Lonkhuijzen zich veel moeite en tijd gegund heeft, toch is hij niet geheel aan het gevaar ontkomen, dat elk statisticus bedreigt, die een bepaald doel najaagt, en dat men wel eens genoemd heeft l'art de grouper les chiffres. Metterdaad geven deze tabellen, wanneer men ze niet met zeer groote voorzichtigheid gebruikt, *een onjuisten indruk*.

Vooreerst toch wordt in deze tabellen alleen vermeld, hoe groot de vaste geldelijke bijdragen zijn, die de Kerkeraad aan den predikant uitkeert, maar daarbij is niet opgeteld, wat de Kerkeraad bovendien nog aan emolumenten geeft, zooals vrijdom van woning, restitutie van belastingen, kindergeld, jaarlijksche gratificatie enz. Wel heeft Dr. van Lonkhuijzen dit gebrek eenigszins trachten te verhelpen, door in aanteekeningen mee te deelen in welke kerken zulke gratificatiën geschonken worden, maar hij deelt de sommen niet mede, zoodat eenige berekening hier onmogelijk is. Nu stemmen we toe, dat het heel wat moeite en tijd zou gekost hebben om zulk een berekening voor alle predikantstractementen te maken, en we begrijpen ook zeer goed, dat Dr. van Lonkhuijzen tegen dezen arbeid heeft opgezien, maar het gevolg van deze omissie is, helaas, dat zijn statistiek slechts een zeer relatieve waarde heeft. De zaak is n.l. deze, dat de salarissen of traktementen der predikanten op geheel andere wijze geregeld zijn in onze stadskerken als op onze dorpen; in de eerste moeten de predikanten gewoonlijk van hun tractement alles zelf betalen, huur van woning, belasting enz. Maar op onze dorpen staat de zaak geheel anders; hier voegt de Kerkeraad gewoonlijk tal van emolumenten aan het vaste tractement toe, waardoor het totaalbedrag zeer belangrijk stijgt. Stel bijv. dat zulk een dorpskerk ƒ 1200 vast tractement geeft; dat daarbij gegeven wordt een pastorie met behoorlijken moestuin, de Kerkeraad voor onderhoud van pastorie en huis zorgt; voorts de belastingen betaalt en dan nog een gratificatie geeft van ƒ 25 voor elk kind, dan kan men deze bijkomende emolumenten gerust op een waarde van ƒ 400 à ƒ 500 taxeeren en bedraagt het tractement reëel dus niet ƒ 1200, maar ƒ 1700 à ƒ 1800. Feitelijk zou zulk een dorpskerk dus moeten geplaatst worden onder de categorie der kerken, die ƒ 1800 jaargeld aan tractement uitkeeren en volkomen op eenzelfde lijn moeten geplaatst worden met een stadskerk, die ƒ 1800 aan zuiver salaris geeft, maar daarbij geen emolumenten voegt. Dr. van Lonkhuijzen plaatste echter deze dorpskerk in kolom 6 onder het opschrift ƒ 1200 tractement en de stadskerk in kolom 12 onder het opschrift ƒ 1800 tractement. Houdt men hierbij nu in het oog, dat het aantal dorpskerken, waar het tractement saamgesteld is uit allerlei posten, de overgroote meerderheid vormt, terwijl dat der stadskerken, waar het salaris enkelvoudig is, verreweg in de minderheid blijft, dan zal het duidelijk zijn, waarom deze statistiek tot onjuiste conclusies leiden moet en een geheel verkeerden indruk van den werkelijken toestand moet geven. Immers volkomen ongelijksoortige grootheden worden hier naast elkaar geplaatst. Neem bijv. een classis, die 8 dorpskerken heeft met ƒ 1200 tractement en pastorie en emolumenten, en 2 stadskerken met ƒ 1800 zonder pastorie en emolumenten, dan worden in deze statistiek de zes dorpskerken in kolom 6 geplaatst onder het opschrift ƒ 1200 tractement en de eene stadskerk in kolom 12 onder het opschrift ƒ 1800 tractement, en komt Dr. van Lonkhuijzen tot de conclusie, dat in deze classis maar één Kerk ƒ 1800 tractement geeft, terwijl feitelijk de toestand zoo is, dat deze dorpskerken precies evenveel tractement geven als de stadskerk, maar alleen dit tractement *op een andere wijze* uitkeeren. Zoo wordt de toestand dus veel ongunstiger voorgesteld dan hij werkelijk is, wat natuurlijk niet met opzet door Dr. van Lonkhuijzen is geschied, maar een noodzakelijk gevolg is van de onjuiste door hem gevolgde methode.

Een tweede fout, waaraan Dr. van Lonkhuijzen zich schuldig maakt, is dat hij wel bij elke classis het aantal *kerken* vermeldt, dat een bepaald salaris geeft, maar niet het aantal predikanten, dat door deze kerken onderhouden wordt. Ook daardoor wordt de verhouding onzuiver. Immers regel is, dat de Kerken, die een laag tractement geven, maar één predikant hebben, terwijl de kerken, die een hooger salaris uitkeeren, d.w.z. de stadskerken, meer dan een predikant hebben. Van hoeveel invloed dit op de verhoudingscijfers is, moge het voorbeeld van de classis Amsterdam toonen. Volgens de statistiek van Dr. van Lonkhuijzen zijn hier 11 kerken, wier tractement beneden de ƒ 1800 blijft en slechts 3 kerken, waar het tractement ƒ 1800 of hooger bedraagt. Men vergete echter niet, dat een dezer laatstgenoemde kerken alleen negen, straks tien predikanten heeft, zoodat meer dan de helft van de predikanten der classis Amsterdam een veel hooger tractement geniet dan ƒ 1800. De verhouding is dus juist omgekeerd als men uit deze statistiek zou afleiden.

Het gevolg van deze fouten toont zich dan ook, wanneer Dr. van Lonkhuijzen op grond van deze tabellen enkele algemeene conclusies trekt. Wanneer hij bijv. zegt, dat er honderd-vier-en-vijftig kerken zijn, die aan haar predikanten nog geen ƒ 1000 tractement geven, dan komt hij tot dit hoog getal, doordat hij hierbij ook alle kerken rekent, die wel behalve vrije pastorie ƒ 1000 tractement geven, maar daarbij geen vrijdom van belasting voegen, want de belasting is volgens hem een noodzakelijke uitgave, die van het traktement moet worden afgetrokken. Alsof bij eenige statistiek ooit op zulk een wijze gerekend werd! En wanneer hij verder zegt, dat er van de 453 kerken nog altoos 337 zijn, die geen hooger tractement uitkeeren dan ƒ 1200, dan wordt hierbij niet meegerekend, wat deze kerken behalve het tractement in eigenlijken zin nog aan emolumenten geven.

Maar al kan deze statistiek daarom slechts zeer globale diensten bewijzen, toch blijkt er tweeërlei uit. In de eerste plaats, dat de traktementen over het algemeen genomen in de laatste jaren niet onbelangrijk zijn gestegen. Indien men naast deze tabellen eens leggen kon, wat een dertigtal jaren geleden de Christelijke Gereformeerde Kerk aan traktementen uitkeerde, zou deze vooruitgang nog veel sterker in het oog springen. Dr. van Lonkhuijzen deelt dan ook zelf mede, dat de totaalsom, die de Gereformeerde Kerken voor haar predikanten bijeen brengen, ruim ƒ 700 000 per jaar bedraagt, en aangezien het predikantstractement slechts het kleiner deel van het kerkelijk budget uitmaakt, besomt hij de totaalopbrengst voor kerken, armen enz. op anderhalf millioen. Ongetwijfeld zijn deze cijfers eer te laag dan te hoog geraamd. Reeds bij de predikantstraktementen valt dit gemakkelijk aan te toonen. Indien de traktementen niet meer dan ƒ 1000 per predikant bedroegen, zou dit reeds een bedrag opleveren van ƒ 530 000. Nu zijn er slechts zeer weinig kerken, die wanneer men kindergeld, vrijdom van belasting enz. er bij rekent, beneden de ƒ 1000 blijven. Maar daartegenover staat, dat verreweg het overgroote deel der kerken het tractement boven de ƒ 1000 heeft gebracht; zelfs Dr. van Lonkhuijzen komt tot de conclusie, dat 3/4 der kerken ƒ 1200 geven. Rekent men er de emolumenten en gratificatiën bij, dan komt men dus zeker boven de ƒ 80 000, want blijkbaar heeft Dr. van Lonkhuijzen met deze emolumenten geen rekening gehouden. Voorts kan men gerust zeggen, dat het predikantstractement als regel niet de helft, maar 1/3 bedraagt van het geheele kerkelijke budget. Men zou bij een nauwkeurige berekening dus eer boven dan beneden de 2 millioen komen. Houdt men daarbij nu in het oog, dat het totaal aantal leden onzer kerken, de kinderen mee inbegrepen, nog geen 400 000 bedraagt, dan dwingt deze totaalsom toch eerbied af voor een kleine groep, die meest uit onbemiddelde leden bestaat en die toch zulk een offervaardigheid weet te ontwikkelen. Maar ligt dan daarin niet tegelijk een bewijs, welk een uitnemende kracht in het stelsel der vrije kerken schuilt?

Maar al dient deze groote offervaardigheid onzer kerken met dankbaarheid te worden erkend, toch mag aan de andere zijde niet ontkend worden, dat onze kerken nog lang niet zijn, waar ze wezen moeten. Rekent men de pastorie er buiten, dan is toch een traktement van f 1000 wel het allerminste, waarmede een predikant met een klein gezin op een dorp rondkomen kan. Nu zijn er volgens de statistiek door Dr. van Lonkhuijzen gegeven, nog 82 kerken, die zelfs dit minimum niet halen. Beneden de f 800 blijven nog 6 kerken; van f 800—850 geven 22 kerken en van f 900—950 geven 64 kerken. Indien deze zeer lage tractementen nu alleen voorkwamen in provinciën, waar onze kerken zeer arm en zwak zijn, dan kon dit nog ten deele te verontschuldigen wezen, maar dit is niet zoo. Het ongunstigste cijfer vindt men juist in de provincie Groningen, dat zeker niet tot de armste provinciën behoort. Hier geven 20 kerken, dus een derde van het geheele getal, nog minder dan f 1000 tractement. Veel beter is dan ook de verhouding, om nu de kleine provinciën als Zeeland en Utrecht niet mee te rekenen, in Gelderland, waar maar 4 kerken beneden de f 1000 blijven. En wat een goede actie vermag, toont vooral de provincie Zuid-Holland, waar in zes classen alle tractementen f 1000 of daarboven bedragen en er zelfs één classis is, waar het laagste traktement feitelijk f 1350 bedraagt.

Zeker is het dus noodig, dat er verbetering komt, en we zullen een volgende maal zien, welke middelen Dr. van Lonkhuijzen daarvoor aanwijst.

Niet ten onrechte is uit heel de protestantsche wereld een kreet van protest opgegaan tegen den aanval, dien de Paus in zijn jongste Encycliek op de Reformatie heeft gedaan.

Dit geschiedde, zooals men weet, bij gelegenheid van het driehonderdjarig gedachtenisfeest van Carlo Borromeo, den kardinaal-aartsbisschop van Milaan, die in 1610 heilig is verklaard door de Roomsche Kerk. Ook al vergeten we als Protestanten niet, dat deze aartsbisschop in heel Noord-Italië en de in hooggelegen dalen van Zwitserland de protestanten ten bloede heeft vervolgd, verbannen of aan de inquisitie heeft overgeleverd, en dat hij met alle macht het werk der reformatie heeft onderdrukt, — toch kunnen we begrijpen, dat de Roomsche Kerk met trots opziet tot dezen bisschop, die met hart en ziel voor haar heeft gestreden, en niet weinig er toe heeft bijgedragen om haar voor ondergang te bewaren, en daarbij ook door de strenge tucht, waarmede hij tegen veel zedelijke misstanden bij geestelijkheid en monnikenorde optrad en door de heldhaftigheid, waarmee hij tijdens de ontzettende pestziekte te Milaan het volk opzocht en bemoedigde, getoond heeft een man te zijn van een in veel opzichten nobel karakter.

Niet tegen den lof, aan dezen „heilige" door den Paus toegekend, gaat daarom het bezwaar; zelfs niet daartegen, dat de Paus van zijn standpunt het werk der Hervorming afkeurt; maar wel dat hij de Hervormers noemde „vijanden van het Kruis van Christus, mannen die alleen bezield waren met aardsche gevoelens en wier God hun buik was." En daarna, alsof dit nog niet erg genoeg was, aldus vervolgt:

Dezen legden er zich niet op toe de zeden te verbeteren, maar de geloofsartikelen te loochenen, en zoo vermeerderden zij de verwarring, verslapten voor zichzelven en voor anderen de banden van het geoorloofde, of verwierpen met minachting de gezagshebbende leiding der Kerk om de hartstochten der meest bedorven vorsten en volken te steunen, en ondermijnden als ware tirannen Haar leer, Haar grondslagen en Haar tucht. In navolging van die booze, tot wie de bedreiging is gericht: Weeu, die het goede kwaad, en het kwade goed noemt, noemden zij dit opstandige rumoer en dit bederf van geloof en zeden hervorming, en zichzelven hervormers. In werkelijkheid echter waren zij verkrachters, zóó zelfs, dat zij, de krachten van Europa uitputtend door gruwelijke tweedracht en oorlogen, den geest van opstand en den geloofsafval der moderne tijden voorbereidden, waarin die drie, voorheen van elkander gescheiden, soorten van strijdvoeren, waarnit de Kerk steeds zegevierend is te voorschijn gekomen, zich nu gezamenlijk tot een enkelen gelijktijdigen aanval vereenigd hebben; nl. de bloedige strijd der eerste eeuwen; vervolgens de pest der ketterijen op eigen erf; en eindelijk, onder den naam van evangelische vrijheid, het bederf der ondeugden en de verkrachting der tucht, waartoe de middeleeuwsche tijd nog niet gekomen was.

Een meer onware en met de historie lijnrecht in strijd zijnde beschouwing van het werk der Reformatie kan wel niet geleverd worden dan hier geschiedt. Reeds de beschuldiging, dat de Hervormers de „hartstochten der meest bedorven vorsten en volken hebben gesteund", de „banden van het geoorloofde voor zichzelf en anderen hebben verslapt" en „het bederf der zeden hervorming hebben genoemd", was niet alleen diep krenkend voor de Protestanten, maar wordt door de geschiedenis van de Hervorming op de meest besliste wijze weersproken. Zelfs nu nog is de toestand op zedelijk gebied in Protestantsche landen veel beter dan in de Roomsche, en met name het Calvinisme heeft door zijn puritanisme, overal waar het ingang vond, het zedelijk peil der volken juist doen rijzen.

Het meest gaf echter een volkomen terecht ergernis dat de Paus de woorden van den Apostel Paulus uit Philip. 3:19, die gericht waren, tegen de dwaalleeraars uit zijn dagen, overbracht op de Hervormers. Deze mannen, die hun goed en bloed hebben veil gehad voor de zaak, die ze dienden, die ballingschap, armoede, foltering, schavot en brandstapel hebben getrotseerd, hier voorgesteld te zien als vijanden van het Kruis, bezield alleen met aardsche gevoelens, die van de *buik* hun God maakten, was erger dan een geschiedvervalsching, het was een slag in het aangezicht aan deze helden en martelaren. En alle gevoel van eerbied en bewondering, waarmede de Protestant tegen deze geloofshelden opziet, zou uitgestorven moeten zijn bij ons geslacht, wanneer tegen zoo lasterlijke aantijging niet met verontwaardiging werd geprotesteerd.

Ook de Roomsche pers, al kon ze niet rechtstreeks critiek op deze encycliek uitoefenen, heeft toch wel door de uitvluchten en verontschuldigingen, waarmede ze aankwam, getoond te voelen, dat deze uitval te ver ging. Maar veel baten hare uitvluchten niet. De opmerking van het *Centrum*, dat de Paus deze woorden ontleende aan Phil. 3 en ze daarom niet verzacht of veranderd mochten worden, zegt natuurlijk niets, omdat het bezwaar juist daartegen gaat, dat de Paus deze woorden van den Apostel, gericht tegen dwaalleeraars uit zijn dagen, klakkeloos toepast op de Hervormers, en daardoor mannen als Luther, Calvijn, John Knox e. a. met deze goddelooze en zedelooze dwaalleeraars uit Paulus' dagen op één lijn plaatste. Ook de uitvlucht van de *Maasbode*, dat de Roomschen evengoed het recht hebben om hun oordeel te zeggen over de Hervorming, als de Protestanten om in hun catechismus de Roomsche mis een vervloekte afgoderij te noemen, gaat niet op, omdat de Paus hier geen oordeel uitsprak over Protestantsche leerstellingen, maar over het *zedelijk karakter* der Hervormers en hun de slechtste en laagste persoonlijke motieven ten laste legde. En ook de verontschuldiging van *De Tijd*, dat er onder de Hervormingsgezinden toch baatzuchtige lieden zijn geweest, die het tegendeel van een heiligen levenswandel hebben geleid, zoodat het woord des Apostels op hen toch wel van toepassing was, snijdt geen hout, omdat de Paus niet sprak van *enkelen*, maar over de Hervormers *in het algemeen*. Heeft een protestant het recht alle pausen voor te stellen als wellustelingen, dienaren van hun buik enz., omdat verschillende pausen een onheilig leven hebben geleid?

Blijkbaar heeft de Paus zelf dan ook wel gevoeld, dat hij te ver is gegaan, en indien het bericht in de bladen juist is, zal hij trachten door een nadere verklaring het aanstootelijke van deze uitdrukking weg te nemen. We zouden ons daarover te meer verblijden, omdat het zeker plicht is in de groote worsteling onzer dagen tegen den gemeenschappelijken vijand van het ongeloof, dat alle Christelijke partijen, ook bij diepgaand verschil van overtuiging, toch alles vermijden wat over en weer noodeloos zou kunnen kwetsen. De wijze, waarop de liberale pers er thans weer op uit was dit betreurenswaardig woord van den Paus uit te spelen op politiek gebied tegen de „coalitie